

CITEVA OBSERVAȚII ÎN LEGATURA CU CALDĂRILE DE LUT DESCOPERITE LA RĂDUCĂNENI (r. Huși, reg. Iași)

Dintre materialele ceramice descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în așezarea de la Răducăneni¹, cele mai numeroase sînt căldările de lut. Varietatea formelor, dar mai ales a motivelor ornamentale, ca și numărul impresionant al acestor vase (numai într-un semibordei au fost găsite aproape 30 exemplare, cele mai multe însă fragmentare), ne-a determinat să presupunem că aici a existat probabil un centru special pentru producerea lor. Căldările de la Răducăneni prezintă o deosebită importanță pentru studierea tipurilor de vase asemănătoare, descoperite pe teritoriul Moldovei, în special, și de pe întreg teritoriul țării noastre².

Pe baza unei amănunțite analize, s-a constatat că în totalitatea lor aceste vase au fost lucrate la roată dintr-o pastă destul de bine frămîntată, din compoziția căreia nu lipsesc niciodată ca degresant scoicile sau cioburile pisate. Uneori, pe lângă scoici și cioburi pisate, s-a adăugat și puțin pietriș. Arderea la toate este incompletă.

În ceea ce privește formele, după poziția pereților și a buzelor, deosebim mai multe tipuri:

a. *tipul cilindric*, cu pereții drepecți, cu buza trasă mai mult în afară și rotunjită pe ambele părți (fig. 1/5,10 ; 2/2);

b. *tipul tronconic*, cu pereții puțin oblici către exterior, cu buza rotunjită în afară și fațetată în interior (fig. 1/2—4,6—9 ; 2/1,3);

c. *tipul bitronconic*, cu umerii bine profilați și pereții oblici către interior, iar buza rotunjită pe ambele părți (fig. 1/1).

În general, toate căldările au fundul bombat (niciodată plat) și mai mult sau mai puțin evazat, în funcție de poziția pereților. Buzele

¹ Dan Gh. Teodor, *Săpăturile arheologice de la Răducăneni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 723—729.

² Lista aproape completă a descoperirilor de căldări de lut pe teritoriul R.P.R. pînă în 1956 a dat-o Petre Diaconu în lucrarea *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie (sec. X—XIII)*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 421 și urm.

sînt teșite, în cele mai multe cazuri trase în afară și mai rar răsfrînte, partea exterioară fiind adesea rotunjită și numai cîteodată fațetată. Fațetele se întîlnesc frecvent, numai în partea dinspre interior a buzei. Urechiușele de prindere, întotdeauna duble și dispuse simetric de o parte și de alta a vasului, au, fără excepție, orificiile către interior.

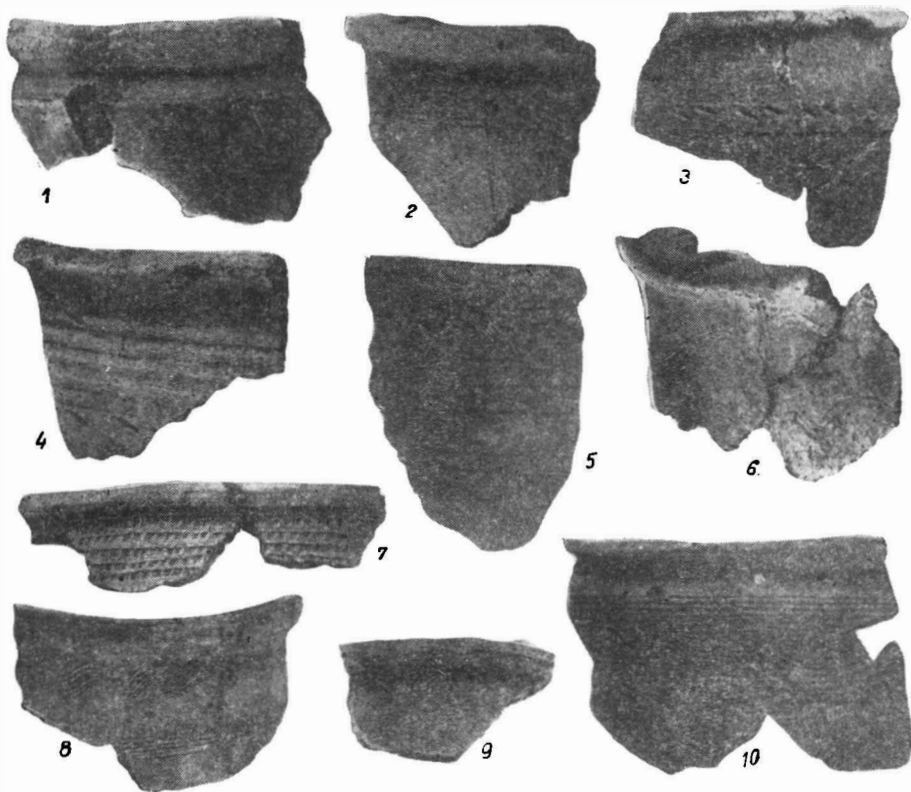

Fig. 1. — Diferite fragmente de căldări de lut descoperite la Răducăneni.

Referitor la ornament observațiile sînt numeroase și interesante. Pentru decorarea acestor vase meșterii olari au folosit o variată gamă de motive, unele unice deocamdată. Partea care este în mod deosebit ornamentată la aceste căldări de lut este corpul propriu-zis. Pe pereții vaselor se întîlnesc liniile incizate în val, cîte una sau în bandă (fig. 1/5,8—10; 2/2), linii incizate vertical cîte una sau cîte două, dispuse simetric, iar uneori între ele o linie în val dispusă vertical (fig. 1/6), precum și briuri în relief, pe care sînt incizate creștături sau alveole oblice (fig. 1/3). De asemenea, se întîlnește și motivul ornamental execat în linii simple sau bandă orizontală și verticală cu roțița dințată, de diferite mărimi (fig. 1/7). În afară de acestea, mai apar și cerculețele incizate, dispuse de obicei de-a lungul unor linii drepte verticale și

orizontale, sau pe briuri în relief (fig. 1/2 ; 2/2). Fundurile sînt și ele de cele mai multe ori ornamentate. Pe marginea lor s-au incizat benzi de linii vălurite, simple, sau benzi de linii drepte executate cu roțița dințată, precum și linii drepte, simple sau din șnur înfășurat, dispuse în cruciș pe suprafața fundului. Într-un singur caz și o buză a fost decorată

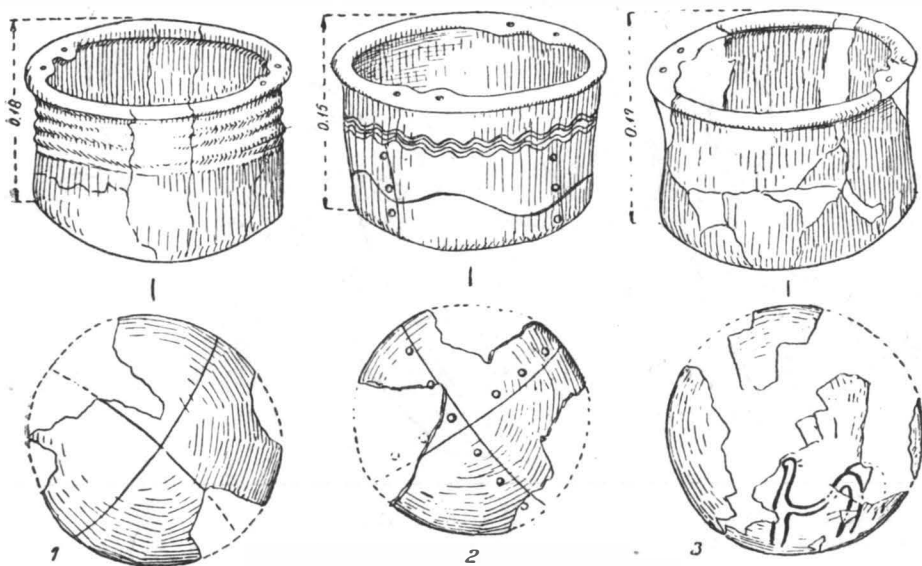

Fig. 2. — Căldări de lut ornamentate descoperite la Răducăneni.

cu o linie incizată în val. În general, motivele ornamentale pe pereții vaselor apar combinate, întîlnindu-se și linii orizontale și cele vălurite dispuse în registre (fig. 1/8, 10).

Ornamentul cel mai interesant îl constituie acela observat numai pe cîteva exemplare, care imită originalul de metal după care s-a copiat vasul în lut. El constă din patru linii simple incizate, dispuse simetric pe pereții vasului și trase vertical, fiind continuate apoi pe fund, unde se întretaie în formă de cruce. Pe o parte a acestor linii, la distanțe egale unele de altele, s-au incizat mici cerculețe. Cele patru sectoare delimitate de liniile incizate pe pereți și pe fund reprezintă foile de metal (ale căldării metalice), iar cerculețele, niturile cu ajutorul cărora aceste foi au fost prinse între ele (fig. 1/2 ; 2/2)¹. Un fragment dintr-o căldare prezintă, pe lângă alte ornamente și o linie vălurită trasă vertical pe pereți și dispusă între două linii simple de asemenea verticale (fig. 1/6). S-ar putea ca acest decor să reprezinte un alt sistem de încheiere a foilor de metal, prin „ștemuire în coadă de rîndunică”, frecvent întîlnit la căldările de metal.

¹ Aceași tehnică vezi și la Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, I, 1958, p. 212, pl. XXVIII/5.

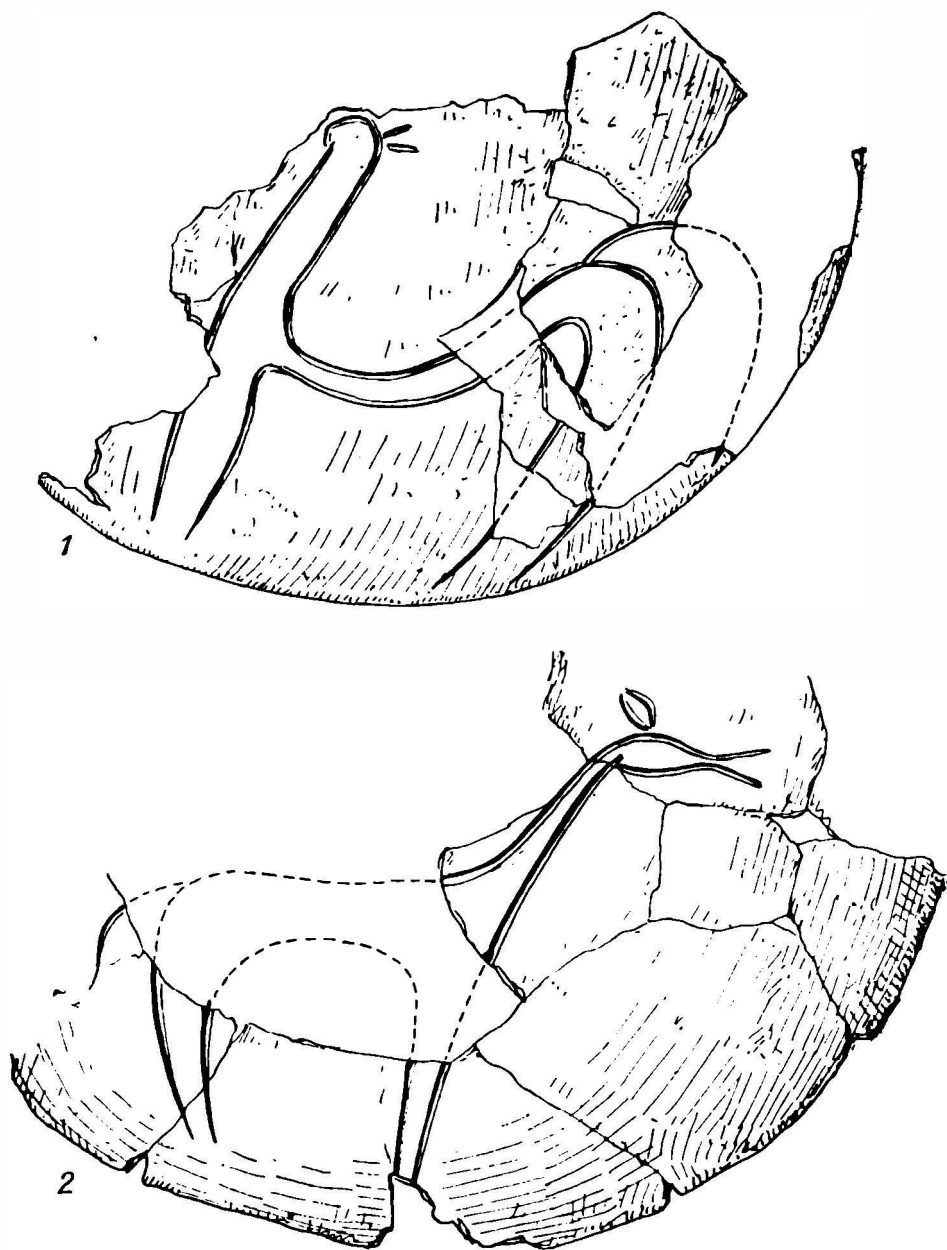

Fig. 3. — Figuri animaliere (cai) incizate pe fundul unor căldări de lut, de la Răducăneni (mărime aproximativă 1/2).

Citeva din căldările de lut descoperite la Răducăneni au pereții neornamentați. În schimb, pe fundul acestora s-au incizat schematic, înainte de arderea vaselor, figuri animaliere. Pe două din aceste funduri figurile s-au păstrat aproape în întregime. În afară de reprezentările amintite, pe unele fragmente, provenite tot din fundul unor căldări, se întilnesc de asemenea incizii ale unor figuri. Ele însă nu sînt îndeajuns de complete pentru a ne da măcar o imagine sumară a animalului reprezentat.

Prima din figurile amintite înfățișează un cal orientat spre stînga, cu gîtul și capul lăsat puțin pe spate, urechile ciulite, iar coada mult-arcuită și ridicată în sus. Picioarele din față sînt puțin întinse înainte, iar cele din spate mult cambrate. Desenul prezintă prin urmare animalul într-o poziție de încordare; el se frînează probabil după o alergare (fig. 2/3; 3/1).

Al doilea desen înfățișează de asemenea un cal, orientat spre dreapta, cu capul și gîtul înainte, gura deschisă și urechile ciulite. Deși poziția animalului este în genere relaxată, desenul sugerează totuși o anume încordare, cauzată pe cît se pare de faptul că nechează (fig. 3/2). Desenele sînt executate către marginea fundurilor, poziția lor urmărind întrucîtva linia curbată a suprafeței pe care au fost incizate. S-ar putea ca pe alte funduri de căldări de lut desenele incizate să fi înfățișat și alte animale decît cai.

Prezența acestor animale, în diverse poziții, trebuie explicată, credem noi, prin caracterul și ocupația locuitorilor din această așezare¹. E posibil ca aceste reprezentări zoomorfe să fie puse în legătură cu anumite ritualuri magice practicate de către posesorii vaselor. Evident, în stadiul actual al cercetărilor nu putem preciza despre ce ritualuri magice este vorba, dar se poate ca aceste vase, pe fundul cărora sînt incizate desenele de mai sus, să fi avut o întrebuințare specială, strîns legată de creșterea cailor. În orice caz, asemenea reprezentări pe vasele de la Răducăneni nu sînt numeroase dacă avem în vedere numărul total al vaselor întregi sau fragmentare descoperite aici. În ceea ce privește analogiile nu cunoaștem, pînă în prezent, decît desenele animaliere incizate pe pereții bisericuțelor din masivul de cretă descoperite la Basarabi (reg. Dobrogea), datate din sec. X². Formele schematice și maniera primitivă în care au fost executate desenele de la Răducăneni sînt în genere aceleași ca și la Basarabi. Pentru a explica prezența și originea imaginilor animaliere de pe unele din căldările de lut de la Răducăneni trebuie să încercăm să precizăm, în general, originea acestui tip de vas.

Despre originea și prezența căldărilor de lut pe teritoriul R.P.R. s-a scris pînă acum, în literatura de specialitate destul de puțin. Unii cercetători au căutat această origine în vasele de metal din epoca romană,

¹ Se știe că populațiile nomade, pecenegii și cumanii, se ocupau în special cu creșterea vitelor. Altfi unii cît și alții erau cunoscuți crescători de cai.

² I. Barnea și Virg. Bilciurescu, *Șantierul arheologic Basarabi*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 544, 547, fig. 4-6, 12.

fapt care n-a putut fi însă temeinic argumentat¹. Un studiu special, amplu și bine documentat, în care s-a pus în mod just problema căldărilor de lut, ca fiind de origine nomadă, pecenegă, a dat Petre Diaconu². De la apariția acestui studiu și pînă astăzi descoperirile noi de căldări de lut, în special pe teritoriul Moldovei, au adus și alte date referitoare la problema originii și existenței lor. Este interesant de amintit că, pînă în prezent, cele mai numeroase descoperiri de căldări de lut se grupează, pe teritoriul Moldovei, într-o regiune cuprinsă la nord între cursul inferior al Bahluiului și Jijiei, la vest Podișul central moldovenesc (bazinul apei Bîrladului), la sud colinele Tutovei, iar la est cursul mijlociu al Prutulului³. Descoperirile dinafara acestei zone, ca acele de la Larga Jijiei⁴ și din alte cîteva puncte din Cîmpia Moldovei⁵, precum și aceea de la Suceava-Șipot⁶, sînt deocamdată cazuri izolate. Gruparea căldărilor de lut în zona amintită poate sugera, cu rezervele cuvenite, anumite ipoteze.

În ultima vreme, ideea originii nomade pecenego-cumane a căldărilor de lut a căpătat o mai largă extindere. Se știe că cei care au vehiculat în regiunile țării noastre prototipul de metal al acestor vase, mai întii pecenegii și apoi cumanii, au intrat în contact cu populația romîno-slavă din aceste teritorii, de la care au primit numeroase și substanțiale influențe. În urma acestui contact îndelungat, o parte din populațiile nomade pe teritoriul Moldovei, în special cumanii, au trecut la sedentarism. Apariția căldărilor de lut, copii mai mult sau mai puțin fidele ale originalelor de metal nomade, este unul din multiplele aspecte ale acestui proces de sedentarizare. Faptul că la Răducăneni printre căldările de lut se întîlnesc și cîteva care imită perfect originalele de metal, ne determină să presupunem că așezarea de aici datează tocmai din vremea procesului de sedentarizare de care aminteam mai sus.

Datarea așezării de la Răducăneni mai tîrziu decît în sec. X, vreme pentru care îi avem atestați și documentar și arheologic pe pecenegi, ne obligă să atribuim căldările de lut, descoperite aici, nu pecenegilor, ci cumanilor, a căror prezență pe teritoriul Moldovei în sec. XI—XII ne este bine cunoscută din documentele contemporane. În acest din urmă sens, ar fi interesant de știut dacă și regiunea din centrul Moldovei, unde se grupează descoperirile de căldări de lut, intra sau nu în teritoriile

¹ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 429; M. Chișvași-Comșa, *Slavii de răsărit pe teritoriul R. P. R. și pătrunderea elementului romanic în Moldova, pe bazele datelor arheologice*, în *SCIV*, IX, 1, 1958, p. 80—81. Chiar noi am susținut în trecut aceeași origine, bazîndu-ne pe existența unor exemplare de căldări de metal romane. Vezi recenzia lucrării lui Nagy Sándor, *Vasele slave de la Ciortanovaci*, în *SCS-Iași*, X, 1—2, 1959, seria istorie, p. 216 și *Săpăturile arheologice de la Răducăneni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 728.

² Petre Diaconu, *op. cit.*, *passim*.

³ În această regiune s-au descoperit cele mai numeroase resturi de căldări de lut. Se cunosc pînă în prezent circa 30 de așezări cu astfel de urme. Informații am primit de la Neculai și Emilia Zaharia, cărora le aducem mulțumiri și pe această cale.

⁴ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 426, fig. 3/5.

⁵ Din informațiile primite de la Neculai și Emilia Zaharia, descoperirile de căldări de lut în afara zonei delimitate în centrul Moldovei sînt foarte rare.

⁶ La Suceava, în punctul Șipot, cu ocazia săpăturilor arheologice din 1960, executate în așezarea slavă în nivelul superior a fost descoperit izolat un fragment dintr-o margine de căldare de lut.

„Episcopiei cumanice”¹. Un răspuns cert în această privință îl vor da numai cercetările arheologice viitoare care vor arăta, în ce măsură pentru această vreme, și în colinele Tutovei și în regiunea din sudul Moldovei pînă la Milcov, se poate vorbi de aceeași unitate etnică și culturală ca și în centrul Moldovei.

În ceea ce privește ipoteza înlocuirii după sec. XII a căldărilor de lut cu cele de metal, descoperirile arheologice din ultimii ani au adus unele date prețioase². Pe teritoriul Moldovei se cunosc descoperiri de căldări de metal datînd din sec. XIII la Hurghișca (r. Cîmpulung, reg. Suceava)³ și de la sfîrșitul sec. XIV, la Corlăteni (r. Dorohoi, reg. Suceava)⁴.

De asemenea, s-ar putea ca tipul de căldare de lut (numit impropriu castron), cunoscut în așezările medievale din sec. XIV—XV, de la Baia, Suceava și Iași să fi continuat formele specifice mai vechi, din sec. X—XII⁵. E posibil ca anumite forme de căldări de lut să fi existat și în sec. XIII, dar, din păcate, în general ceramica acestei vremi este puțin cunoscută atît în Moldova cît și în alte regiuni ale țării. Cu toate acestea, se pare că în genere căldările de lut, a căror prezență este sigur atestată din punct de vedere arheologic pe teritoriul R.P.R. încă din sec. X, continuă să existe și în perioadele ulterioare secolului XII, evident într-un număr mai redus, fapt cauzat probabil și de reparația exemplarelor de metal, ca urmare a dezvoltării mai ample a forțelor de producție din acest timp. Originea lor nomadă, cumană sau pecenegă, este astăzi incontestabilă și existența lor în secolele X—XII trebuie pusă cu destule temeieri în legătură cu prezența în aceste regiuni ale țării noastre a populațiilor nomade.

Fără îndoială că cercetările viitoare vor putea preciza, cu mai multă certitudine, răspîndirea în timp și spațiu a acestui tip de vas în Moldova și firește, așa cum par deja să indice unele materiale descoperite la Răducăneni, se va putea atribui populațiilor nomade și alte descoperiri, pentru care deocamdată lipsesc analogiile cele mai apropiate⁶.

DAN GH. TEODOR

¹ Pentru Episcopia cumană vezi documentele referitoare la primele decenii ale sec. XIII, în Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Romnilor*, vol. I, București, 1887, nr. 41, p. 56, nr. 45, p. 60, nr. 48, p. 65, nr. 49, p. 65, nr. 54, p. 74, nr. 77, p. 108, nr. 82, p. 107, nr. 83—84, p. 108, nr. 86, p. 111, nr. 87—89, p. 112, 113 etc.

² Ideea reinlocuirii căldărilor de lut cu cele de metal în secolul XIII a fost expusă și de Kurt Horedt, în *Ceramica slavă din Transilvania*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 213. Descoperirile de căldări de metal din Moldova, datînd din sec. XIII—XIV, par să confirme această presupunere.

³ La Hurghișca (r. Cîmpulung, reg. Suceava) a fost descoperită în 1960 o căldare de metal într-un depozit (tabără?) militar, împreună cu arme și cămăși de zale, tipice secolului XIII.

⁴ Al. Andronic și N. Grigoraș, *Tezaurul de monede moldovenești descoperit la Corlăteni*, în *SCS Iași*, VIII, 1, 1957, seria istoric, p. 222—223.

⁵ Vezi rapoartele anuale de săpături ale șantierului arheologic Suceava, în *SCIV* și *Materiale*.

⁶ Ne referim la unele vase (castroane de dimensiuni mici, cupe sau capace), care par să aibă aceeași origine ca și a căldărilor de lut.

ПО ПОВОДУ ГЛИНЯНЫХ КОТЛОВ, НАЙДЕННЫХ В РЭДУКЭНЕНИ

РЕЗЮМЕ

Среди керамического материала, найденного на поселении XI—XII вв. в Рэдукэнени, чаще всего встречаются глиняные котлы.

По своей форме они разделяются: на: а) цилиндрические формы (рис. 1/5, 10; 2/2); б) форма в виде усеченного конуса (рис. 1/2—4, 6—9; 2/1—3) и в) форма в виде двуусеченного конуса (рис. 1/1).

Декоративные узоры на котлах весьма разнообразны; встречаются горизонтальные, вертикальные или волнистые, простые или комбинированные врезанные линии, а также ячейки и кружки. Орнамент некоторых котлов составлен из врезанных кругов и вертикальных линий, имитирующих рисунок металлического оригинала (металлические листы и заклепки) (рис. 2/2). На дне некоторых сосудов изображены животные; вероятно, зооморфные изображения были связаны с магическим ритуалом.

Автор, разделяя мнение Петре Дьякону о печенего-половецком происхождении этих котлов, полагает, что в Рэдукэнени бытовало половецкое племя, находившееся в процессе перехода к оседлому образу жизни, по-видимому в результате контакта с автохтонным румыно-славянским населением.

В Молдове находки глиняных котлов сосредоточились в определенном участке, вероятно, гуще заселенном половцами. Возможно, что в XII—XIII вв. эта область входила в состав «Половецкой епархии».

Котлы исчезают после XII в., когда происходит переселение значительной части полонцевких племен. В XIII—XIV вв. они снова появляются (впрочем очень редко), но на этот раз в виде металлических котлов. Возможно, что некоторые сосуды (глиняные котлы XIV—XV вв.), известные в ряде средневековых молдавских городов, продолжали традицию специфических форм XII в.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Различные фрагменты глиняных котлов, найденных в Рэдукэнени.

Рис. 2. — Глиняные котлы с орнаментами, найденные в Рэдукэнени.

Рис. 3. — Зооморфные изображения (лошади), врезанные на дне глиняных котлов из Рэдукэнени (прибл. 1/2 натур. величины).

QUELQUES REMARQUES SUR LES CHAUDRONS EN ARGILE DÉCOUVERTS À RĂDUCĂNENI

RÉSUMÉ

La céramique découverte dans l'établissement des XIe — XIIe siècles de Răducăneni compte parmi ses pièces les plus nombreuses des chaudrons en argile.

D'après leur forme, on en distingue trois types : a, le type cylindrique (fig. 1/5, 10 ; 2/2) ; b, le type tronconique (fig. 1/2 — 4, 6 — 9 ; 2/1 — 3) ; c, le type bitronconique (fig. 1/1).

Les motifs ornementaux sont des plus variés : lignes horizontales, verticales ou ondulées incisées, simples ou combinées, alvéoles, petits cercles. Certains exemplaires présentent un décor de cercles et de lignes verticales incisées, imitant les plaques de métal et les boulons de la pièce métallique originale qui avait servi de modèle pour le vase (fig. 2/2). D'autres sont décorés à leur base de représentations zoomorphes, probablement rattachées à des rites magiques.

Pour l'origine de ce type de vase, l'auteur se rallie à l'opinion de Petre Diaconu, qui le rattache à une population petchénégo-coumane. Dans le cas présent, il estime qu'il s'agit d'une population coumane en voie de devenir sédentaire au contact de la population autochtone roumano-slave.

Les découvertes de chaudrons en argile de Moldavie sont groupées dans une zone limitée qui aura constitué, sans doute, l'habitat d'une population coumane relativement dense et entré peut-être sous la juridiction de l'« évêché des Coumans » attesté documentairement aux XIIe — XIIIe siècles.

Avec le déplacement, après le XIIe siècle, d'une importante fraction de la population coumane, ce type de vase disparaît. Il réapparaîtra, mais en métal, fort rarement d'ailleurs, aux XIIIe — XIVe siècles. Certains chaudrons en argile qui apparaissent aux XIVe — XVe siècles dans des villes de Moldavie continuent peut-être les formes spécifiques du XIIe siècle.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Fragments de chaudrons en argile découverts à Răducăneni.

Fig. 2. — Chaudrons en argile décorés découverts à Răducăneni.

Fig. 3. — Figures zoomorphes (chevaux) incisées sur le fond de chaudrons en argile de Răducăneni (environ 1/2 de la gr. nat.).

